

УДК 94:338.124.4 (498+47+57) «1917» DOI: 10.26661/swfh-2018-50-056

Криза матеріального забезпечення в Румунії як один із чинників колапсу російської державної системи (лютий – березень 1917 р.)

В.В. Соловйов

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
vitalijslvj@gmail.com

Ключові слова:

Румунія, Росія, англо-французька сторона, військова економіка, державна система, криза.

Стаття присвячена розгляду впливу проблеми матеріального забезпечення румунських військ і населення на поглиблення кризового стану російської державної системи взимку 1917 року. На основі джерел та літератури розглянуто фактичний стан ключових галузей військової економіки Царської Росії в період з серпня по грудень 1916 р. Досліджено позиції англо-французької та російсько-румунської сторін щодо вирішення проблеми кризи забезпечення і показана роль російської сторони для її фактичного подолання. Автор приходить до висновку про нездатність царизму одночасно задовольнити російські та румунські потреби в матеріальному забезпеченні без істотного обвалу російської військової економіки, що в кінцевому рахунку, стало однією з головних причин Лютневої революції.

Material provision crisis in Romania as one of the Russian state system collapse reasons (February – March 1917)

V. Solovyov

Oles Honchar Dnipro National University

Key words:

Romania, Russia, Anglo-French side, military economics, state system, crisis.

The article is devoted to impact analysis of material provision of the Romanian troops and population on the deepening of the Russian state system crisis in winter 1917. On the basis of various sources and literature, the actual state of key branches of the Tsarist Russia military economics were considered: food branch, fuel and transport branches, starting from Romania's entry into the war and up to the beginning of the Russian-Romanian military front formation (December 1916). The attitude of Anglo-French and Russian-Romanian sides towards supply crisis problem solution were examined and the Russian side role for its actual overcoming was shown.

The author comes to a conclusion that there were significant contradictions among the allies concerning the question of Romania provision, which resulted in the Anglo-French side attempt to completely assign the issue of the Romanian army and population material provision to the Russian side. At the same time, thanks to Russian and Romanian authorities' active actions, it became possible to reveal the ways out of the supply crisis by February 1917, and to lay the foundation for a subsequent uninterrupted operation of the Romanian troops and the civilian population provision system with everything necessary.

However, tsarist Russia was unable to simultaneously meet the Russian and Romanian needs concerning material provision without significant collapse of the Russian military economy, which was in a state of deep systemic crisis at that period. Finally, that was one of main reasons for the socio-political explosion that ended with the Russian monarchy overthrow and the authority of Provisional Government establishment.

Військовий розгром силами австро-німецького блоку румунської армії, і захоплення ними більшої частини території Румунії, вимагали від Царської Росії максимального зосередження сил

для захисту свого невдалого союзника. Військові невдачі призвели до необхідності вирішувати союзниками Румунії ряд складних завдань: організацію евакуації і розміщення румунської армії і

населення, формування нового російсько-румунського фронту, забезпечення російсько-румунського залізничного сполучення, забезпечення військ і населення їжею та паливом, тощо. Все це створювало зайвий тиск на державну машину царської Росії, яка і без того перебувала у стані глибокої системної кризи.

Прямий взаємозв'язок між наслідками «румунської катастрофи» і посиленням внутрішньополітичного становища царизму відзначали в своїх роботах російські та зарубіжні дослідники - А.А. Керсновський [1], О.А. Свечін [2], В.М. Виноградов [3], П. Бутар [4], Г.Є. Торії [5], П. Отту [6]. Однак, незважаючи на важливість цієї теми, у спеціальній історичній літературі практично відсутні роботи, що аналізують практичні наслідки для царизму перемоги військ австро-німецького блоку в Румунії. Виняток становлять декілька публікацій сучасного російського історика М. Оськіна [7;8;9]. У них автор спробував вивчити аспекти продовольчої кризи на російсько-румунському фронті (взимку 1916-1917 рр.), і дати оцінку діям організації гофмейстера С.М. Гербея для її подолання. Іншими словами, на сьогоднішній день відсутні наукові праці, в яких би комплексно аналізувалося питання фактичного впливу економічних наслідків поразки союзних армій в Румунії на поглиблення кризового стану державної системи Царської Росії. Це і є метою даної статті.

Для досягнення цього необхідно вирішити такі питання: по-перше, проаналізувати стан найважливіших галузей військової економіки царської Росії на кінець 1916 р.: продовольчої, паливної, транспортної; по-друге, виявити особливості і характер політики Англії, Франції та Росії щодо вирішення проблеми матеріального забезпечення румунської армії і цивільного населення Румунії; і по-третє, визначити фактичну роль царської Росії в подоланні кризи постачання в Румунії.

Даючи оцінку військово-політичній стратегії царського керівництва в «румунському питанні», колишній царський генерал О.А. Свечін відзначав, що «... єдиний раз за весь час війни російське командування спробувало провести точку зору, яка представляла б не інтереси коаліції, а інтереси Росії. Але в даному випадку, економія російських сил на чужому нам Румунському фронті була недоречна, і негативно вплинула на подальший перебіг війни, і перш за все, на російську армію і російську державу» [2, с.94]. Сподівання військово-політичного керівництва Росії на союзницьку економічну допомогу були остаточно розвінчані під час Петроградської конференції [10, арк. 421-425].

Фактично, до лютого 1917 р., в умовах назріваючого колапсу всієї державної системи, царська Росія виявилася зраджена своїми союзниками.

Напередодні, у грудні 1916 р., новим міністром землеробства О.О. Ріттіхом для заготівлі продуктів харчування була введена система розкладки [7, с. 165]. Передбачалося, що закупівля за твердими цінами і за чітко визначеним обсягом хліба та м'яса повинна була гарантувати в наступному 1917 р. успішне виконання продовольчої програми [11, с. 187-188]. В цілому, тільки зерна припускалося отримати до 772 млн. пудів [12, с. 488]. Врожай зернових у 1916 р. склав 3,336 млн. пудів [13, с.73]. При щорічному споживанні населенням 2,6 млн. пудів, обсяги розкладки були цілком прийнятними і не повинні були викликати особливої напруги з продовольством на внутрішньому ринку споживання [13, с. 74].

Аналогічна ситуація була і з постачанням м'ясних продуктів. Кількість великої рогатої худоби, за станом на 1916 р., дорівнювала 17 млн. голів, свиней 12 млн. [9, с.148-149]. При цьому, споживання армією і населенням м'яса за рік оцінювалося Міністерством землеробства (далі Мінзем) в приблизно 10 млн. голів великої рогатої худоби і свиней [9, с.146-147]. За період із січня по лютий 1917 р., Центральні губернії Росії повинні були постачити 9,5 млн. пудів м'яса, 780 тис. пудів свинячого сала (або 2 262 307 млн. голів худоби) [9, с. 149]. Таким чином, видані Особливою нарадою наряди на заготівлю основних продуктів продовольства, були цілком прийнятними для виконання. Сільське господарство країни все ще могло забезпечити продуктами харчування потреби армії і населення.

Проте продрозкладка, яка здавалася ефективною системою, на практиці рясніла великими огріхами [12, с. 491]. Так, за виданими Мінземом нарядами, в 9 губерніях загальна нестача зернових оцінювалася в 76 млн. пудів, в той час як в 21 губернії надлишки хліба дорівнювали 500 млн. пудів [11, с. 204-205]. Подібна ситуація склалася і з заготівлею м'ясних продуктів [9, с. 149-150]. Невідповідність запитів Мінзема реальному стану речей в губерніях, викликала непорозуміння з місцевою владою і збільшувала терміни виконання планових завдань. Станом на 23 січня 1917 р. за нарядами Мінзема залишалося 129 млн. пудів зерна, що не було піддано продрозкладці [13, с. 70]. Це, звичайно, затримувало і початок самої заготівельної кампанії.

Не зважаючи на очевидний зрив усіх її термінів, ситуація із продовольством на фронті оцінювалася російським інтендантством як задовільна.

Водночас, вже у січні прогнозувалося 80% нестачі круп, до 90% – жирів[14, с. 41]. Брак м'яса Мінзем передбачало компенсувати встановленням одного рибного дня у військах на фронті і трьох днів в тилових частинах[14, с. 41].

Ситуація з продовольством в тилу була значно гірша. Так, із необхідних 93 вагонів продовольства на добу, в Москву у грудні 1916 р. надходило всього 50, а в січні їхня кількість впала до 42 одиниць[13, с. 69, 12 с. 497]. У Петрограді у січні 1917 р. нестача продуктів першої необхідності дорівнювала 50%, а м'яса – 75%[13, с.69]. При цьому, через затримку розкладки, власне сама заготівля продуктів почалася в період бездоріжжя, коли доставка на залізничні станції була ускладнена або неможлива[12, с. 204-205]. Тільки у Східній області(заготівля була поділена на особливі області) через недопостачання продуктів було не відвантажено у березні 1917 р. 37% від загальної кількості вагонів, які подавалися під завантаження, у квітні – 72%, в першій половині травня і в червні – 21%[15, с. 331].

Продовольчу ситуацію в тилу погіршував катастрофічний стан залізничного транспорту. Він просто не міг задовольнити потреби величезної армії і тилу в перевезенні вантажів та людей, що зросли за роки війни. Діюча армія в період з 1914 по 1917 р. зросла з 2,7 млн. чол. до 7 млн[16, с. 23]. Пропорційно зростали обсяги озброєнь і продовольства, необхідні армії. В цілому, до початку 1917 р., залізниці для нормальної роботи не вистачало 120 тис. вагонів і 2 тис. паровозів[10, арк.310-311].

Ще гірше справи були з логістикою перевезень. Особлива нарада з транспорту і палива намагалася врегулювати цю проблему як в тилу, так і на фронті, вводючи обов'язкові графіки руху, призначаючи уповноважених для контролю за виконанням своїх розпоряджень[10, арк. 312; 15, с. 360-361]. Проте, всі зусилля Особливої наради наштовхувалися на нерозуміння критичності ситуації вищим армійським керівництвом.

Восени 1916 р. заборгованість фронту в вагонах призвела до нестачі рухомого складу для вивезення вугілля з Донецького басейну. У період із серпня по листопад кількість невивезеного вугілля коливалася від 28% до 39%, у грудні вона склала 30%[12, с. 549].

Активна осіння військова кампанія 1916 р. призвела до того, що Петроградський район в першій половині листопада 1916 р. отримав всього 56% від необхідного йому вугілля, а Московський – всього 18%[12, с. 561]. У Петрограді у грудні 1916 р. з 73 непрацюючих підприємств

39 припинили роботу через нестачу вугілля і 13 – через нестачу електроенергії[13, с. 71]. В цей час Ставка перекидала Румунії 13 армійських корпусів. Тільки для доставки одного піхотного корпусу потрібно 120 ешелонів або 6 тис. вагонів[17, арк. 145]. Спроба Мінтрансу домогтися від Ставки повернення зайвих вагонів для збільшення обсягів відвантаження вугілля, не увінчалася успіхом[12, с.560]. У свою чергу, нестача продуктів харчування і палива призводила до зростання соціальної напруженості в російському тилу[18, с. 4-5]. У таких умовах на плечі Царської Росії важким тягарем лягла і Румунія.

На третині території Румунії згуртувалась величезна маса людей: ро-сійські війська і обслуговуючий персонал (до 1,5 млн. чол.); румунська армія, що формувалася; біженці; місцеве населення – всього до 3,5 млн. чол[3, с. 192; 19, с. 313]. Всіх їх необхідно було забезпечити мінімумом продовольства. Окрім цього, на даній території знаходилося ще близько 750 тис. голів великої рогатої худоби, овець і коней, для яких також необхідно було доставити фуражне зерно і сіно[20, арк. 10-11]. Не тільки селянських, але навіть і армійських коней годували буряками та стеблами кукурудзи[19, с. 373]. Така «дієта» могла викликати падіж кінського складу в найближчий час[20, арк.11]. В свою чергу, нестача коней могла позначитися на результатах весняної посівної кампанії.

Запасів борошна в містах, за відомостями місцевих адміністрацій, за-лишалось до кінця квітня, кукурудзи в селах – до кінця серпня, фуражу не було зовсім[21, с. 455]. За підрахунками румунської влади, щомісячне споживання пшениці становило 6 тис. вагонів (в кожному по 10 тонн) для міського населення і армії, та 9 тис. вагонів пшениці і кукурудзи для сільського населення[19, с. 314]. Окрім того, щомісяця потрібно 600 вагонів сіна і близько тисячі вагонів фуражного зерна. Однак, за даними російської місії генерала О.О. Мосолова, споживання зерна було ще більшим і становило 16,5 тис. тонн для населення і 15 тис. тонн для військ і полонених[22, арк. 6]. Перед румунським населенням реально постала загроза голоду.

Таке складне становище продовольчої системи було прямим наслідком того, що напередодні оголошення війни, румунський уряд продав Центральним державам усі надлишки зерна[6, с. 74-76]. Тільки в Німеччину за період з грудня 1915 по серпень 1916 р. було вивезено 2,3 млн. тонн хліба[8, с. 30]. У такій ситуації єдиним виходом було вдатися до закупівель продовольства

на внутрішньому ринку Росії[7, с. 164]. Тому, 6 лютого 1917 р. І. Бретіану звернувся в Ставку з проханням посприяти закупівлі та доставці 15 тис. вагонів борошна і 12 тис. вагонів ячменю та вівса, з максимальним терміном поставки до 15 червня[19, с. 314]. Але цю кількість необхідно було ще закупити і доставити.

Російську імперію та Румунію пов'язувала всього одна залізнична гілка: Роздільна-Бендери-Унгени-Ясси. Через різну ширину російської та румунської колій, станція Ясси була розвантажувальною[8, с. 29]. На ній доводилося перевантажувати вміст російських вагонів в румунські. Була ще одна тупикова залізнична гілка: Бендери-Рені, без продовження дороги до Румунії. Від типуку в Рені до найближчої залізничної гілки в місті Галац було 16 км. Там вантажі доводилося перевозити гужовим транспортом[8, с. 29]. Пропускна здатність гілки Бендери-Рені оцінювалася Ставкою близько 200 вагонів на добу[14, с. 43]. Кількість вагонів, які щодня прибували в Ясси становила всього 160 шт. [22, арк. 6]. Ситуація погіршувалася і тим, що запасів палива для румунських залізниць залишалося всього на 37 днів роботи[22, арк. 6]. Але окрім румунського населення і військ, продовольство необхідно було й російським військам. На нараді в Ставці, що проходила у кінці грудня 1916 р., ця кількість була визначена в 426 вагонів на добу[14, с.43].

Нестача продуктів харчування і палива в Румунії супроводжувалася спалахами епідеміологічних захворювань, зокрема черевного тифу[3, с. 192]. За свідченням секретаря російської місії, князя С. Гагаріна, на початку лютого 1917 р. величезних масштабів набула епідемія в містах Марешти і Бирлад[23, арк. 2]. Заходи, що вживав румунський уряд, князь вважав недостатніми, бо, за його словами, «на цвинтарях тижнями стояли непоховані труни» [23, арк. 3]. Російське командування, по можливості, надавало допомогу місцевій військовій і цивільній адміністрації[5, с. 56]. Наприклад, у місті Ясси членами російського санітарного загону був організований пункт харчування для румунського гарнізону. На його відкриття прибула навіть королева Румунії Марія[24, с.134-135]. За свідченням російської сестри милосердя, смертність серед румунських солдатів від епідемії тифу була величезна, «щодня повз загоны проходила вантажівка з трупами румунських солдатів»[25, с. 67-68].

Член французької місії генерал А. Бертело вважав, що вирішити про-блему з підвезенням продуктів харчування можна шляхом проведення наступу російських військ на північ від Добру-

джі. У разі успіху, це б дозволило здійснювати поставки по Дунаю[26, с. 328-329]. Але такий наступ був не в інтересах Ставки, і на наполегливі пропозиції французького посла Ж.М. Палеолога, генерал В.И. Гурко відповів рішучою відмовою.

У російського міністра закордонних справ 11 лютого 1917 р. відбулася міжсоюзна нарада, присвячена обговоренню складного становища Румунії, а також пошуку шляхів виходу з кризи, що склалася[22, арк. 1-5]. Відкриваючи засідання, Д. Б'юкенен ознайомив усіх присутніх із запискою англійського військового аташе в Румунії полковника Н. Гріффса, яка містила аналіз ситуації, що склалася в країні[22, арк. 1]. Стан справ у Румунії оцінювався Н. Гріффсом як критичний: «залізниця паралізована, спостерігається нестача продовольства, але найголовніше – ніхто нічого не робить, хоча генерал Презану і Авереску усвідомлюють усю складність положення»[22, арк. 2].

За свідченням полковника, солдати, кинуті на залізницях, вмирали від голоду. Для просування санітарного потягу на 50 км потрібно 10 днів[22, арк. 2]. Російський медичний персонал пізніше згадував, що санітарні потяги, які приходили з фронту, буквально «були переповнені загиблими і померлими в дорозі, поранені лежали прямо на підлозі»[25, с. 66]. Водночас, полковник відзначав, що префекти живуть в розкоші «і ніхто не переслідує зрадників і шпигунів»[22, арк. 2 зв.].

Останні слова англійського військового аташе цілком відповідали істині. Справа в тому, що ті, хто мали боротися з їх зловживаннями (чини румунської таємної поліції), самі займалися вимаганням грошей і відкритим грабунком. «Немає сумнівів, що серед персоналу румунської Сігураніці є особи з іще незаплямованою репутацією, – писав у своїй доповіді О.О. Мосолову російський військовий аташе, – проте їхня кількість дуже незначна. Відтак, можна сказати, що охоронна поліція в Румунії являє собою банду шахраїв, з яких, досить імовірно, багато перебуває у зносінах з агентами Центральних держав»[27, с. 16].

В цілому, на думку британського військового аташе, необхідно було позбавити румунський уряд усіх важелів управління. Потім евакуювати все населення, залишивши в країні лише королівський двір, уряд і армію [22, арк. 2 зв.]. Фактично, англійський аташе пропонував союзникам ввести в країні режим військової окупації. Англійський посол Д. Б'юкенен повністю підтримував цю ідею, виступаючи за негайний початок евакуації[22, арк. 3]. Ця евакуація, а потім забезпечення 3 млн. цивільного населення лягли

б непомірним тягарем на російський тил, тому її проведення було не в інтересах царського уряду.

Щоб унеможливити всі заміряння англійців, генерал Мосолов нагадав присутнім, що з 300 тис. румунських рекрутів було евакуйовано близько 3 тис. А це, перш за все, було пов'язано з небажанням румунів евакуюватися[22, арк. 4]. Тому навряд чи варто сподіватися, що з огляду на зупинку німецького наступу, вдасться переконати румунів евакуювати все населення країни. Щодо продовольчого питання, то О.О. Мосолов вважав, що «країна могла б протриматися на внутрішніх ресурсах до квітня, а можливо і більше»[22, арк. 4]. Нестачу хліба генерал пояснював не стільки відсутністю зерна, скільки браком млинів для його переробки.

За свідченнями князя О. Гагаріна, продуктивність румунських млинів оцінювалася всього в 9 тис. тонн борошна на місяць[22, арк. 4 зв.]. Для порівняння, румунська армія споживала за місяць 11 тис. тонн борошна[28, арк. 6]. Тому, єдиною можливістю задовольнити потребу населення в борошні, була її доставка з Бессарабської губернії[7, с. 164]. Але через слабку пропускну здатність румунської залізниці, це підвезення було вкрай ускладнене. У цьому Мосолов бачив другу причину голоду в Румунії[22, арк. 4 зв.].

Виходячи з таких доводів О.О. Мосолова, французький і англійський представники погодилися, що евакуація населення не може бути вирішенням проблеми[22, арк. 4.зв.]. Врешті-решт, Ж.М. Палеолог запропонував спільними зусиллями виробити план для вирішення продовольчої проблеми. При цьому Б'юкенен не виключав можливості надання спільного союзного впливу на румунський уряд для вирішення цієї проблеми[22, арк. 4 зв.]. Відтак, було вирішено утворити в Яссах постійну нараду з представників Англії, Франції та Росії.

У царському МЗС до такої союзної ініціативи поставилися без особливого ентузіазму. Міністр закордонних справ М.М. Покровський 20 лютого 1917 р. у своєму листі до генерала М.В. Алексєєва просив його висловити свою думку з приводу можливої організації в Румунії загальносоюзного дорадчого органу[22, арк. 5]. Зі свого боку, російський міністр вказував на небажаність утворення такого органу, оскільки, за його висловом, «ми можемо втратити контроль над Румунією через втручання Франції та Великобританії»[22, арк. 5].

Виходячи з даних міркувань, врешті-решт було вирішено утворити в Петрограді російсько-румунський комітет з постачання[21, арк. 424]. Він повинен був складатися з двох відділень: румунсько-

го і російського. До функцій румунського комітету входили збір заявок і передача їх російському комітету[21, арк. 424 зв.]. Останній від свого імені повинен був зв'язуватися з російськими тиловими установами, або давати замовлення на російські заводи потрібного профілю[21, арк.424 зв.]. Царські міністри, окрім бажання усунути союзників подальше від російсько-румунських торгівельних взаємин, намагалися ще й уникнути хаосу в розміщенні заявок на внутрішньому ринку, який неминуче виник, якби румунська сторона розміщувала їх самостійно[21, арк. 426].

Проте потреби румунської сторони були не тільки у зерні і фуражі. Румунській промисловості, що залишилася, потрібні були напівфабрикати і сировина[21, арк. 486-487]. Армії, яка відновлювалася – кінна упряж, ящики для знарядь, щити, телефони й проводи, білизна і обмундирування, і все це без урахування озброєнь та амуніції[29, с. 98-99]. Це ще більше ускладнювало пропускну здатність Бессарабських залізниць.

Аби максимально використати румунські залізниці, О.О. Мосолов вважав за необхідне ввести суворий контроль над румунським персоналом залізниць[30, арк. 1]. Глава російської місії просив Ставку надіслати в розпорядження генерала О. Мейснера, який займався питаннями румунських залізниць, якнайбільше російських залізничників, приділивши «особливу увагу метикувати і розумним людям»[30, арк. 2]. Проте, з 23 залізничних рот, які затребував генерал Мейснер у Ставки, до кінця лютого 1917 р. в Румунію не прибула ще жодна[31, арк. 24].

Окрім цього, спостерігалася і гостра нестача палива для решти румунського рухомого складу. Брак вугілля співробітників російської місії, інженер Ломоносов, пропонував вирішити розробкою місцевих копалень[30, арк.3-4]. Значно гіршою була ситуація із мазутом і мінеральною олією. Річ у тім, що велика кількість румунських паровозів була пристосована для роботи на мазуті[30, арк. 4].

В країні на початок військових дій були великі запаси сирової нафти, мазуту, бензину. Але під час відступу румунської армії, цивільна влада не спробувала їх вивезти[32, арк. 70]. Більш того, союзники Румунії «додумалися» до їхнього знищення. Спеціально створена загальносоюзна комісія за 14 днів знищила понад 1 млн. тонн нафти, величезну кількість мазуту, бензину, олії[33, с. 298; 32, арк. 72-73]. «Нам вдалося знищити досить велику кількість нафти і хліба, – резюмував роботу комісії у своєму щоденнику англійський дипломат, – в тих областях, які зазнали вторгнення»[34, с. 125-126]. Англійська сторона по-

яснювала такі дії необхідністю не допустити захоплення цих запасів противником. Те, що це було абсолютно марною справою, доводить той факт, що в ході окупації Румунії, німцями було вивезено 1 млн. 140 тис. 809 тонн нафти[35, с. 88]. Таким чином, абсолютно бездумне знищення запасів нафти і нафтопродуктів без спроби їх вивезення, напевно чи можна вважати розумним рішенням.

Водночас, зерно, яке закупив англійський уряд у Румунії, комісія намагалася, по можливості, евакуювати. Зокрема, були врятовані запаси зерна округів Браїлова і Римніку-Сарот (Серат)[32, с. 74]. В результаті дій союзної комісії і повної бездіяльності румунської влади, у другій за величиною експорту нафти країні, запасів нафтопродуктів, необхідних для роботи залізниць, залишилося на тиждень[30, арк. 5]. Окрім мазуту, румунська сторона вимагала від російської щомісячного постачання 130 тонн бензину для автомобілів, 140 тонн авіаційного бензину, 300 тонн машинної олії і 550 тонн мінеральної олії для залізниць[21, арк. 484 об.].

Царський уряд погодився поставляти все це румунам. За даними управління закордонного постачання, лише за станом на 1 липня 1917 р. для відправки в Румунію призначалося понад 23 тис. тонн різноманітного вантажу[36, арк.156]. Щоб забезпечити підвезення всього необхідного, у смузі Румунського фронту додатково було побудовано 87 км залізниць. Для цього, звичайно, потрібен був час[15, с. 367]. Цей захід дозволив до літа 1917 р. збільшити пропускну здатність залізниць фронту до 1 тис. вагонів на добу, при необхідних 1,2 тис[36, арк. 194]. З цієї кількості близько 300 вагонів у день припадали на продовольство для російських і румунських військ, а також румунського населення[37, арк. 2]. В цілому, російській владі до літа 1917 р. вдалося вирішити проблему з постачанням продовольства військам фронту і населенню. Взимку 1917 р. румунські війська, а, особливо, мирне населення змушені були жити впроголодь[37, арк.1-2]. Однак, дана ситуація мала й іншу сторону медалі. Така залежність призводила у разі виходу Росії з війни до автоматичного виходу з неї і Румунії.

До кінця лютого 1917 р. криза, що назрівала у господарському житті Росії, досягла свого апогею[38, с. 5-6]. Всі спроби нових міністрів транспорту та землеробства Е.Б. Крігер-Войновського і О.О. Ріттіха якось виправити становище, ні до чого не призвели. Чини Петроградського охоронного відділу фіксували «нерівномірний розподіл продуктів харчування і предметів першої необхідності, неймовірно прогресуючу

дорожнечу і відсутність джерел та засобів харчування у голодуючого населення столиць й великих губернських центрів»[18, с. 5]. Виходячи з цього, в охоронній службі доходили висновку, що «грізна криза вже назріла і неминуче повинна була вирішитися в той чи інший бік»[18, с. 6]. Аналогічного висновку прийшли і представники всіх основних партій як лівого, так і правого крила[18, с. 10,23,68].

Усього в Росії за січень-лютий 1917 р. тільки на підприємствах, підпорядкованих фабрично-заводській інспекції страйкувало 676 тис. робітників[39, с.375]. З них учасників політичних заворушень у січні було 60%, а в лютому – 95%[39, с. 376]. Небезпеку ситуації, що склалася, бачили усі, окрім правлячого імператорського подружжя.

Перші народні виступи в Петрограді почалися ще 21 лютого, а вже до 27 лютого вуличний рух, як відомо, переріс у революцію. «Після вчорашніх звісток з міста я бачив тут багато переляканих осіб, – писав Микола II Олександрі Федорівні 27 лютого 1917 р. – на щастя, Алексєєв спокійний, але вважає, що необхідно призначити дуже енергійну людину, щоб змусити міністрів працювати для вирішення продовольчої, залізничної та вугільної криз»[40, с. 211]. Ця телеграма безпосередньо показує, наскільки глава держави був відірваний від реальності, що склалася в його країні. Після нетривалих переговорів з представниками Тимчасового уряду, останній російський імператор передав права на престол своєму братові Михайлу[38, с.106-107].

За всіма перипетіями російської революції дуже уважно стежили і в Румунії. Румунський військовий представник при Ставці, генерал К. Коанде щодня відправляв детальний звіт румунському прем'єру і військовому міністру[19, с. 315-327]. За словами глави російської місії О.О. Мосолова, вищі румунські політичні кола побоювалися, що зміна влади в Росії призведе до революції в Румунії[41, арк. 3]. Водночас, в германофільських осередках румунського політикуму спостерігався піднесений настрій. На їхню думку, російська революція ще раз доводила перевагу Німеччини[41, арк. 3].

Будучи прихильником монархії, російський посол в Румунії О.О. Мосолов 4 березня 1917 р. запропонував М.В. Алексєєву привести війська до присяги Михайлу Олександровичу, а «якщо війська не присягнуть, відрядити з Румунського фронту частину для встановлення порядку в Росії»[41, арк. 2-2 зв.]. Принаймні, на його думку, такий захід допоміг би виграти час до приїзду в

Ставку Великого князя Миколай Миколайовича, призначеного Миколою II, одним зі своїх останніх наказів, Верховним головнокомандувачем[41, арк. 2 зв.]. Але того самого дня генерал Алексєєв отримав телеграму від Великого князя, в якій він наказував «спокійно очікувати виявлення волі російського народу за допомогою установчих зборів»[42, с. 225].

Наступного дня М.В. Алексєєв у листі до начальника російської місії відповів, що його «пропозиція неприйнятна», оскільки, на думку генерала, Тимчасовий уряд повинен бути визнаний військами, «тільки так ми зможемо уникнути громадянської війни»[41, арк. 4]. Але, очевидно, генерал побоювався не тільки її. Після зречення Великого князя Михайла 3 березня 1917 р. було зрозуміло, що влада Тимчасового уряду утвердилася надовго, тому боротися з нею буде недоречно, краще – порозумітися.

Російські війська Румунського фронту сприйняли звістку про революцію відносно спокійно. Цьому сприяло як віддаленість даного театру військових дій, так і те, що командування фронту, в особі генерала В.В. Сахарова, намагалося спочатку затримувати інформацію про події, що відбувалися[5, с.12]. Грецький посланець, який в середині березня перебував в Яссах, хоч і зазначав «повний порядок в російських військах», але водночас відмітив, що «велика кількість солдатів відкрито носили червоний колір на вулиці»[43, с.119].

Російська революція, а також поширювані німецькими агентами чутки про швидкий вихід Росії з війни, безсумнівно викликали у румунської влади побоювання залишитися віч-на-віч з противником[44, с. 260]. При цьому слід враховувати, що румунській владі було відомо про німецьку пропозицію сепаратного миру, зроблену

царському урядові перед початком революції[45, с. 38-44]. Збереження дисципліни російськими військами в березні 1917 р. породжувало впевненість румунської влади, що Росія не вийде з війни. Хоча прем'єр І. Бретіану заспокоївся тільки тоді, коли міністр закордонних справ П.М. Мілюков запевнив його, «що війна буде доведена до кінця, і що Росія надасть Румунії всляку підтримку»[43, с. 120].

Таким чином, пошук шляхів вирішення проблеми забезпечення румунської сторони, наочно продемонстрував наявність істотних протиріч у середовищі союзників, що призвели до спроби англо-французької сторони ввести в Румунії окупаційний режим і, тим самим, перекласти на царизм відповідальність за повне матеріальне забезпечення румунської армії і населення.

Незважаючи на наявність розбіжностей, саме в цей період (лютий-березень 1917 р.) російській владі, в тісному контакті з румунською та англо-французькою сторонами, вдалося розробити механізми і знайти оптимальні шляхи вирішення проблеми забезпечення румунської армії і населення. Однак, не в змозі впоратися із завданнями військової економіки Росії, царизм, ще у меншому ступені, був спроможний задовольнити величезні потреби Румунії в матеріальному забезпеченні без значної шкоди для власного народного господарства. А це, врешті-решт, призвело до остаточного краху всієї державної системи царської Росії та приходу до влади Тимчасового уряду.

Питання сутності і характеру російсько-румунських економічних відносин в роки Першої світової війни, як і більш детального їх аналізу, вимагають подальшого вивчення із залученням більш широкого кола джерел, і даних статистичного характеру.

Джерела та література

1. Керсновский А.А. История Русской армии: 4 т. / А.А. Керсновский. – М. :Голос,1994. – Т. 4. – 368 с.
2. Свечин А.А. Общий обзор сухопутных операций 1917 г. / А.А. Свечин // Россия в Первой мировой войне. Великая и забытая война. – М. : Эксмо, 2014. – С.4–116.
3. Виноградов В.Н. Румыния в годы Первой мировой войны/В.Н. Виноградов. – М:Наука,1969. – 370 с.
4. Buttar P. Russia's Last Gasp: The Eastern Front 1916-1917 / P. Buttar. – London:Penguin Books, 2016. – 498 p.
5. Torey G.E. Armata revoluționară Rusă și România 1917 / G.E. Torey. – Bucharest.: Editura Militară, 2005. – 127 p.
6. Otu P. Pace și război în spațiul românesc secolul al XX-lea. / P. Otu. – Bucharest.: Editura Militară, 2012– 435 p.
7. Оськин М.В. Бессарабия в 1916 – начале 1917 г.: Ближайший тыл южного фаса Восточного фронта / М.В. Оськин // Русин.–2016. – №44 – С. 158-170.
8. Оськин М.В. Бессарабия и Румынский фронт зимой 1916/1917 г.: деятельность организации Гофмейстера С.Н. Гербеля / М.В. Оськин // Русин.–2016.–№ 37 – С. 22 –36.
9. Оськин М.В. Русская армия и продовольственный кризис в 1914-1917 гг. / М.В. Оськин// Вопросы истории.–2010.–№ 3 – С. 144 –152.
10. Архив Внешней политики Российской империи, г. Москва(далее – АВПРИ). – Ф. 151 Политархив. – Оп. 482. – Д. 4287. – 430 л.

11. Кондратьев Н.Д. Рынок Хлебов и его регулирование во время войны и революции / Н.Д. Кондратьев. – М.: Наука, 1991. – 475 с.
12. Сидоров А.Л. Экономическое положение России в годы Первой мировой войны / А.Л. Сидоров. – М.: Наука, 1975. – 650 с.
13. Родзянко М.В. Экономическое положение России перед революцией / М.В. Родзянко // Красный архив. – 1925. – № 10. – С. 67– 94.
14. Разложение армии 1917 г. / Авт.-сост. В.Л. Гончаров. – М.: Вече, 2010. – 496 с.
15. Головин Н.Н. Военные усилия России в Первой мировой войне / Н.Н. Головин. – М.: Вече, 2006. – 528 с.
16. Россия в мировой войне 1914-1918 (в цифрах). – М.: – 1925. – 104 с.
17. Российский Государственный Военно-Исторический Архив (далее – РГВИА). – Ф. 2003. – Оп. 1. – Д. 60. – 378 л.
18. Политическое положение России накануне февральской революции в жандармском освещении // Красный архив. – 1926. – № 17. – С. 3– 35.
19. Misiunea Generalului Coandă la Stavka (1916 – 1917). Buc: Editura Militară, 2010 – 434 p.
20. АВПРИ. – Ф. 151 Политархив. – Оп. 482. – Д. 3917. – 50 л.
21. РГВИА. – Ф. 2000. – Оп. 1. – Д. 4435. – 489 л.
22. Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ) – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 232. – 5 л.
23. ГАРФ. – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 219. – 3 л.
24. Marie A. V. of Roumania. Story of My Life / A.V. Marie. – London: Charles Scribner's Sons, 1935. – v.3 – 560 p.
25. Варнек Т. Добровольцы / Т. Варнек. – М.: Русский путь, 2001. – 220 с.
26. Палеолог М. Царская Россия накануне революции / М. Палеолог. – Петроград: Государственное издательство, 1923. – 472 с.
27. Румынская сигуранца. // Красный архив. – 1933. – № 57. – С. 10– 42.
28. ГАРФ. – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 233. – 7 л.
29. Федоров В. Русская военная миссия в Румынии во время Первой мировой войны. / В. Федоров // Военно-исторический журнал. – 1947. – № 8 – С. 94 – 99.
30. ГАРФ. – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 231. – 5 л.
31. ГАРФ. – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 206. – 42 л.
32. РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 1. – Д. 1228. – 420 л.
33. Гурко В.И. Война и Революция в России Мемуары командующего Западным фронтом 1914-1917 гг. / В.И. Гурко. – М.: Центрполиграф, 2007. – 399 с.
34. Берти Ф. За кулисами Антанты. Дневник британского посла в Париже 1914-1919 гг. / Ф. Берти. – М.: Государственное издательство, 1927. – 230 с.
35. Нотович Ф.И. Бухарестский мир 1918 г. / Ф.И. Нотович. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1959. – 259 с.
36. РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 1. – Д. 695. – 320 л.
37. РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 1. – Д. 1614. – 20 л.
38. Айрапетов О.Р. Участие Российской империи в Первой мировой войне 1917 г. Сверхнапряжение / О.Р. Айрапетов. – М.: Кучково Поле, 2015. – 353 с.
39. Федосов А.И. История РСР. (XIX – начало XX ст. / А.И. Федосов. – М.: Высшая школа, 1981. – 462 с.
40. Семейная переписка Романовых // Красный архив. – 1923. – № 4. – С. 157– 221.
41. ГАРФ. – Ф. 1001. – Оп. 1. – Д. 228. – 16 л.
42. Верховное командование в первые дни революции // Красный архив. – 1924. – № 5. – С. 213– 240.
43. Иностранные дипломаты о революции 1917 г. // Красный архив. – 1927. – № 24. – С. 108– 163.
44. Кренский А.Ф. Россия на историческом повороте. Мемуары / А.Ф. Керенский. – М.: Тера, 1996. – 510 с.
45. Соколов Б.В. К вопросу о возможности русско-германского сепаратного мира в феврале 1917 г. / Б.В. Соколов / 1917 год в судьбах России и мира. Февральская революция: от новых источников к новому осмыслению: Материалы международной научной конференции, 4-5 февраля 1997 г. – М.: 1997 – С. 38-44.